

Поощрения и наказания на учениците в нормативната уредба на българското училище през периода 1878 – 1885 година

Виолета Атанасова

Abstract: Stimulations and impositions of the pupils in regulatory system of Bulgarian school in the period 1878-1885: The research presents stimulation and punishment of Bulgarian school students during the period 1878-1885 reflected in normative documents.

Keywords: school, stimulation, punishment, students

ИЗЛОЖЕНИЕ

Нормативните документи, които регламентират българското образование, се появяват за първи път през 30-те години на XIX век. Поради липса на единен център на управление на българското образование през периода на Възраждането, те са разработвани предимно от главните учители или от училищните настоятелства и се отнасят само за училищата, ръководени от тях. Това предпоставя голямото им разнообразие както по отношение на изискванията към учениците, така и относно методите за въздействие [1]. След Освобождението регламентацията на българското образование се централизира чрез дейността на упълномощен държавен орган – в Княжество България това е Дирекцията на народното просвещение и духовните дела, преименувана по-късно в Министерство на народното просвещение, а в Източна Румелия – Дирекцията на народното просвещение.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основни нормативни документи в Княжество България от разглеждания период, които отразяват изискванията към учениците и методите за въздействие върху тях, са Инструкция за управлението на държавните учебни заведения в Княжество България от 1881 г. и Дисциплинарен правилник за учениците в държавните гимназии и трикласни училища от 1883 г. В Инструкцията за управлението на държавните учебни заведения [8] дисциплинарните мерки са представени в глава XII, озаглавена “Дисциплина”. Предвижда се в началото на всяка учебна година класният учител да запознава учениците с дисциплинарния правилник на училището и да им разяснява последствията от “доброто или лошото им поведение”. Всеки клас има „класна книга”, в която учителите отбелязват отсъстващите и закъснелите ученици, както и забележките за поведението на учениците - & 62, 63. Изрично е посочено, че дисциплинарните средства се употребяват само след зряло обсъждане и точно изследване и по-рядко, защото с честата и неправилна употреба “те губят силата си”. Важно уточнение е, че при “по-голяма безредица” се издирват виновните и само те се наказват, а не целия клас, освен в особени случаи - &64. Следователно, спазва се принципът на индивидуалната, а не на колективната отговорност.

Дисциплината се постига чрез прилагане на следните мерки:

- 1) В случай на непристойно поведение или немарливост по време на час като първа мярка учителят прави “устно напомняне” на ученика. Ако той не се поправи, забележката се вписва в „класната книга”, а след часа преподавателят съобщава на класния учител, който от своя страна разговаря с ученика насаме и му отправя “устен укор”.
- 2) Следващата степен на наказание е разглеждане на поведението на ученика в учителския съвет и след заседанието укорът се произнася от директора в присъствието на всички ученици от класа.

- 3) В долните класове за немарливост и лошо поведение ученикът може да се задължи да остане в училище за един час и да разработи "урок" под надзора на учител.
- 4) В случай на „упорито непослушание, инат и буйност“ се прилага дисциплинарната мярка „затвор“, която се изразява в следното: наказаният ученик се оставя сам в класната стая под надзора на някой от учителите - не повече от 2 часа на ден. През това време той трябва да изпълни определена задача. Преди да бъде затворен, ученикът получава „устен укор“ от учителския съвет. С наказание „затвор“ един ученик може да бъде наказан не повече от четири пъти през учебната година – гласи & 65. Затворът след Освобождението значително се различава от едноименното наказание във взаимното училище през Възраждането, което се „изтърпява“ под естрадата (подиума) на учителя [2:190].

Параграф 66 постановява, че телесните наказания са забранени .

Най-тежкото наказание - изключване от училище – се налага в следните случаи:

- 1) за постоянни неоправдани отсъствия;
- 2) след четири наказания „затвор“;
- 3) след изчерпване на всички дисциплинарни средства, когато ученикът става заплахата за училищния ред и дисциплина;
- 4) в случай на непристойно поведение към учителите („безчиния против учителите“);
- 5) в случай на „безнравственост“, кражба и др. – чл.68.

Диференциацията на наказанията е в зависимост от вида и поредността на нарушението. За всяко наказание класният учител уведомява родителите на ученика. Те имат право да подадат оплакване до директора за едно наказание. При всеки случай на изключване директорът е длъжен да уведоми Министерството на народното просвещение. Родителите или настойниците на изключен ученик могат да обжалват в министерството. За по-сериозни нарушения на училищния ред министерството може по предложение на директора да изключи ученика от всички държавни учебни заведения - &67, 68.

Въввежда се оценка на поведението на ученика - примерно, похвално, добро, средно, укорно - &41. Високата оценка е вид поощрение за желателното поведение, а понижаването ѝ е вид наказание.

Учителите са преки отговорници за дисциплината на учениците. Класният учител ръководи дисциплината в класа си – събира информация от колегите 1-2 пъти седмично „за научния напредък и нравственото поведение на учениците, напр. за случаи на небрежност или непокорност“; контролира присъствията и отсъствията им, отразени в класната книга; посещава периодично пансиона, в който живеят някои от тях и представя сведения пред учителския съвет – &91.

Дисциплинарният правилник за учениците в държавните гимназии и трикласни училища от 1883 г. [7] не отменя напълно Инструкцията, но налага някои промени. Отпадат членовете на глава XII, които отразяват наказанията. Остават в сила само &66, забраняващ телесните наказания и &67, който задължава класния учител да уведомява родителите за всяко наказание на ученика. Раздел III съдържа „Мерки за поправяне“. Те не се различават съществено от предвидените в Инструкцията, макар да има известни промени.

За малки нарушения се предвижда учениците да бъдат „най-напред смъррани“, а при повторни случаи учениците от долните класове да се наказват „със стояне вън от чиновете“. Тези наказания се определят от учителите по време на учебни занятия. За по-големи нарушения, както и за често повтарящи се, степените на наказанията са:

- 1) напомняне от класния учител насаме;

- 2) напомняне от класния учител пред класа, а като следваща степен - и затвор от 1 до 5 часа със задължителна "умствена работа";
- 3) напомняне от директора пред учителския съвет, а след това и затвор от 3 до 8 часа;
- 4) укор от директора пред класа с уведомяване на родителите и затвор през три почивни дни от 8 до 12 часа преди обед;
- 5) временно преместване в по-долен клас;
- 6) изключване от училището с право на полагане на изпит;
- 7) изключване от училището без право на полагане на изпит;
- 8) изключване от всички училища в Княжеството.

Ученик, който отказва да изпълни определеното му наказание, също се изключва. За това се уведомяват родителите и изключването влиза в сила след предварително одобрение от министъра на народното просвещение.

В сравнение с предходния нормативен документ степените в наказателната скала се увеличават. Наказанията са с по-голяма вариативност - напр. изключването е в три варианта. Като вид наказание отпада "разработването на урок", но не и "умствената работа" в съчетание със затвора, което е неправилно, тъй като наказването с допълнителна интелектуална дейност създава негативно отношение към нея.

Оценките на поведението на учениците остават примерно, похвално, добро, средно и укорно, като се посочват и критериите, по които се осъществява оценяването. Примерно поведение получава ученик, който не е извършил никакво нарушение на училищния ред и правилника; похвално поведение – който няма наложени наказания; добро поведение – който няма наложени по-големи наказания, от тези по т.1; средно поведение – който няма наложени наказания, по-тежки от предвидените по т.2 и 3; слабо – който е наказан по т. 4 и 5.

В окръжно до директорите на държавните гимназии и трикласните училища министър Агура отправя определени разяснения по прилагане на новия правилник. Прави впечатление, че министерството се обявява против нерегламентираното, но често прилагано, "изпъждане" на ученика от класната стая при закъснение или нарушаване на реда в учебните занятия. Министърът препоръчва в тези случаи ученикът да се наказва със стоене прав извън чина. Нещо повече, окръжното изисква да се "внушава" на учениците при закъснение да влизат в класната стая. Тази препоръка е израз на убеждението, че отстраняването им от учебни занятия може да доведе до понижаване на резултатите от тяхното обучение [9:152].

В Източна Румелия основните нормативни документи, отразяващи дисциплинарните изисквания и мерките за спазването им, са Вътрешен правилник на началните училища от 1881 г. и Вътрешен правилник на областните реални гимназии от 1882 г. Във Вътрешния правилник за началните училища [5] се предвиждат следните наказания за учениците:

- 1) подсеждане;
- 2) укор от учителя и заплашване;
- 3) стоене прав на отделно място по време на урок;
- 4) уведомяване на родителите;
- 5) извънредно зададена работа – която да им бъде полезна и за не повече от 2 часа;
- 6) задържане в училище със зададена работа под надзора на учителя по време на почивка на другите ученици – след приключване на учебните занятия вечер или в събота следобед в продължение на 1 до 2 часа;
- 7) временно изключване от училището. Предвижда се само в случай, че поведението на ученика вреди на останалите ученици. Това наказание може да наложи училищното настоятелство по мотивирано предложение на учителя или учителския съвет. Родителите или настойниците на

временно изключени ученици се задължават да им осигурят частно образование. В противен случай подлежат на наказание за неспазване на закона в частта му за задължително начално обучение – чл.79-83.

За разлика от много други правилници, този съдържа не само наказания, а и средства за поощрение:

- 1) добра забележка;
- 2) похвала;
- 3) награда на годишните изпити – чл.84.

Според Н. Витанова „наградата е начин да се стимулират старателните, прилежните в обучението ученици, както и тези с приемливо поведение... Наградите са важно средство за възпитание, защото чрез тях децата разбират, че усилията, които полагат в училище, се забелязват [4:202, 203].”

Правилникът изисква стриктно водене на училищната документация, която включва дневник за отсъствия и книга с данни за успеха, прилежанието и поведението на учениците - чл.85.

Главният учител упражнява надзор и носи отговорност за развитието и реда в училище, за спазването на предписанията на вътрешния училищен правилник. Учителите се задължават да поддържат училищната документация - чл.15.

Във Вътрешния правилник на областните реални гимназии [6] наказателните мерки са представени в VII глава. Предвижда се за “нехайство или за немирно поведение и непослушност” ученикът да се наказва с:

- 1) подсещане и устна забележка от преподавателя или от класния наставник;
- 2) писмена забележка в класната книга;
- 3) извънредно зададена работа от преподавателя или от класния наставник – не повече от 2 часа;
- 4) подсещане или укор от страна на управителя на гимназията в клас пред класния наставник или в педагогическия съвет;
- 5) уведомяване на родителите или настойниците на ученика.

Следващите по степен наказания се предвиждат за “дебело нехайство и за тежки погрешки”:

- 6) задържане в училище със зададена работа под надзора на някой от надзирателите – след приключване на учебните занятия за не повече от 2 часа. На задържания ученик се дава билет със забележка с причините за наказанието и неговото времетраене. Този билет трябва да бъде подписан от родителите или настойниците и върнат на управителя.

Ако всички тези мерки се окажат неефективни и ученикът “не ся вразуми и оправи” предстои временно или окончателно изключване.

- 7) временно изключване от един или от всички уроци най-много за 2 седмици. През това време наказанието е под надзора на надзирателя. Това наказание се налага с мотивирано постановление от управителя на гимназията със съгласието на педагогическия съвет.
- 8) окончателно изключване от гимназията. Това наказание се налага с мотивирано постановление от управителя на гимназията със съгласието на педагогическия съвет и одобрението от директора на народното просвещение.

Окончателно изключване се налага в следните случаи, представени в чл.117:

- 1) ако ученикът в продължение на две години има слаб успех;
- 2) ако се докаже, “че е неспособен и негоден за наука”;
- 3) ако се прецени, че поведението му вреди на останалите ученици.;
- 4) ако отсъства от училище повече от 14 дни;
- 5) ако фалшифицира свои или чужди свидетелства;

- 6) ако упорства в непослушанието и недоброто си поведение или престъпи някоя от забраните в чл.108;
- 7) ако се установи безнравствено поведение или участие в криминално престъпление.

В сравнение с правилника за началните училища, този не съдържа наказание "стоене прав", което законодателят явно не приема за ефективно по отношение на големите ученици, но е включено окончателното изключване, тъй като правилникът се отнася за ученици в незадължителна за обучение възраст.

Управителят на гимназията има право да налага и общи наказания на учениците, ако "някоя голяма погрешка го накара да прибегне до такава мярка". Тя се налага след разговор с учениците в случай, че никой не признае вината си. Виновните могат да признаят нарушението, за да не пострадат невинните. Изрично е посочено, че ученици не бива да се викат да свидетелстват против съучениците си, с изключение на простъпка, която вреди на имиджа ("честта") на гимназията - чл.118, 119. Тази бележка е израз на схващането, че доносничеството сред учениците не бива да се изисква и поощрява.

Средствата за поощрение са:

- 1) похвала от преподавателя или от управителя пред класа или пред "събрани класове";
- 2) добри бележки за прилежание и поведение;
- 3) награди от книги и други учебни пособия.

Наградите са първостепенни – за ученици с отличен успех по всички предмети (тогава отличната оценка е 10), примерно прилежание и поведение; и второстепенни – за ученици с отличен успех, но малко по-ниски оценки по 2 от изучаваните предмети (9 или 8), примерно прилежание и поведение. Предвижда се максималният брой награди за клас до 8 души да е 2, за клас до 15 ученици – 3, а до 25 ученици – 4. Наградите се раздават на тържеството след годишните изпити от директора на народното просвещение или негов упълномощен представител – чл.121-126.

В правилника се определят и степените на оценка на поведението и "прилежанието" на учениците, които се отбелязват с бележки от 1 до 5:

- 0 и 1 – лошо поведение и никакво прилежание;
- 2 – неудовлетворително поведение и слабо прилежание;
- 3 – средно поведение и непостоянно прилежание;
- 4 – похвално поведение и постоянно прилежание;
- 5 – примерно поведение и примерно прилежание – чл.41.

Управителят осъществява "главния надзор" над учениците в гимназията и извън нея – чл.65. Класните наставници са отговорници за дисциплината на поверените им класове. Те упражняват надзор върху "редовното следване" на учениците, реда и хигиената в класа и водят документацията – чл.78, 79. Помощници на управителя и класните наставници са надзирателите, които пряко отговарят за реда и дисциплината. Те надзират учениците в учебните занятия, в църквата и "на общи разходки", по време на междучасия. Първи влизат в гимназията и последни излизат от нея. Задължени са най-малко веднъж месечно да посещават пансионите и домовете на учениците, да събират сведения за тяхното поведение и да предават доклад до управителя – чл.80,81.

Първите дисциплинарни правилници в новоизграждащата се българска държава са свидетелство за осъзнатата необходимост от въвеждане на правила, чрез които да се постигне ефективна организация на обучението и училищен ред. Те регламентират поведението на учениците и посочват методите, чрез които то да се регулира. Нежелателното поведение, свързано с неизпълнение на задълженията и пренебрегване на забраните, се санкционира със съответни наказания. Телесните наказания, масово прилагани в българските училища преди

Освобождението, категорично се забраняват в Княжество България. В Източна Румелия такава забрана липсва, но и не се предвижда приложението им. В нормативните документи в Източна Румелия е определено желателното поведение и отличният успех да се стимулират с награди. Въвежда се училищна документация като средство за отчетност на присъствието и успеха на учениците, както и оценка на поведението и "прилежанието" им. Това е педагогическо нововъведение от епохата на Възраждането, но тогава то не се прилага във всички, а само в някои класни училища [2:196]. Отговорници за реда и дисциплината в училище, съответно за изпълнение на задълженията и спазване на забраните, са управителите/главните учители, учителите и най-вече класните наставници. Тяхната дейност се подпомага от дежурни ученици – в Княжество България, и от надзиратели - в Източна Румелия.

Прегледът на нормативната уредба на българското образование през разглеждания период насочва към следните изводи относно наказанията и поощренията:

- 1) В следосвобожденското училище приоритет придобива въздействието върху съзнанието както чрез наказанието, така и чрез поощрението. Акцентира се върху негативните въздействия. Наказанието е основен метод на възпитание и в частност, за постигане на дисциплина. Поощрението е предвидено като метод на възпитание в Източна Румелия, но се прилага само в съчетание на отличен успех и примерно поведение.
- 2) Наблюдава се тенденция към увеличаване на видовете наказания и степените в наказателната скала с цел намиране на най-точното, съответно на нарушението.
- 3) Наказанията са диференцирани според вида на нарушението, неговата поредност и възрастта на учениците (образователната степен). Изборът на вида наказание се осъществява от различни органи в зависимост от тежестта на наказанието – най-леките се налагат по преценка на преподавателя и класния учител, по-строгите - от директора и учителския съвет, а най-тежкото (изключване) – от просветното министерство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През периода 1878 – 1885 година се поставят основите на българското образование в рамките на свободна България. Нормативната му уредба, особено в частта за дисциплината на учениците, продължава традициите от периода на Възраждането. Основен метод на възпитание остава наказанието, но то претърпява значителни промени относно своите разновидности. Тежките телесни и унижаващи ученика наказания остават в миналото [2; 3]. Възпитанието "стъпва" на професионална основа, макар че му остава да извърви дълъг път до хуманистичното възпитание.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Атанасова, В. Нормативна уредба на дисциплината в новобългарското училище през Възраждането (2009), сп. Педагогика, София, № 3-4, с.126 – 144.
- [2] Атанасова, В. Поощрения и наказания в новобългарското взаимно и класно училище през Възраждането (2014), сп. Педагогика, София, № 2, с.182-198. – Педагогика, 2014, № 2.
- [3] Атанасова, В. Възпитанието в българското църковно училище през Средновековието и килийното училище през Възраждането (2014), сп. Управление и образование, Бургас, кн.3, т.10, с.41-47.

- [4] Витанова, Н. Поощренията и наказанията на учениците през периода на социализма (2013), В: сб. Иновации в образованието. Шумен: Издателство "Фабер", с.194-205.
- [5] Вътрешен правилник на началните училища. 1881 г. (1884), Сборник от закони, правилници и наредби по Дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия от 1879 до края на 1883 г. Пловдив: Областна печатница.
- [6] Вътрешен правилник на областните реални гимназии. 1882 г. (1884), Сборник от закони, правилници и наредби по Дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия от 1879 до края на 1883 г. Пловдив: Областна печатница.
- [7] Дисциплинарен правилник за учениците в държавните гимназии и трикласни училища (1883), Учебен вестник, № V-VI.
- [8] Инструкция за управлението на държавните учебни заведения в Княжество България. 1881 г. (1990), Управление на образованието, № 6.
- [9] Окръжно 1039. До г.г. Директорите на държавните гимназии и трикласни училища (1883), Учебен вестник, № V-VI.

За контакти:

Виолета Кирилова Атанасова, доцент, доктор, ШУ „Епископ Константин Преславски“, Катедра „Педагогика и управление на образованието“, град Шумен 9700, ул. „Университетска“115, e-mail: atanasova_vk@abv.bg